

ש. אסף

מסדר התפילה בארץ ישראל

הגניזות הקהירית סיפקה לנו גם חומר רב לתולדות התפילה, וכיחוד לתולדות התפילה בארץ ישראל מתקופת התלמוד עד מסע־הצלב. רש"י (שכטר, ¹) ר' ישראל ² (לוי ³) ור"ם אלבונן ⁴ פרסמו כמה וכמה קטעים חשובים בסדורי תפלה עתיקים, ואחריהם בא ר"י מאן ופרסם יותר מעשרים קטעים של תפלות ימי החול, שבת ומועדים בתוספת למחקר חשוב על סדר התפילה בא"י ⁵. כשעסקתי בסדר רב סעדיה באו לידי בין שאר הציטוטים וההעתיקות סקטעי הגניזה, גם כמה קטעים שאינם נוגעים לסדר רס"ג, אבל יש להם קנין לתולדות התפילה, ודומני שכדאי לפרסמם. מי שיבוא לעסוק בפרטים ובפרטי פרטים ימצא בהם ענין רב.

א

תפלת ימי החול

הקטע הראשון הוא חשוב ביותר. מכיל הוא את נוסח תפלת י"ח כפי שהשתנה בחוג בארץ־ישראל בתקופת התלמוד והנאוונים. עד עתה לא נמצא רק קטע אחד המכיל את כל תפלת י"ח בשלמותה, והוא זה שנחפרס ע"י שכטר ב־JQR, X 656 והונה ליסוד הנוסח הארצישראלי במחקרו המקיף והמפורט של פינקלשטיין על „התפתחות תפלת העמידה“ ⁶. בקטע שלפנינו, הנמצא באוסף קטעי הגניזה של האוניברסיטה בקמברידג', ובסופן T.-S. H 18 ⁷, יש כמה שינויים מן הנוסח בקטע של שכטר, אבל בכללם דומים הם. הקטע הוא דף אחד קלף, והוא קרוק וטמושטש בקצת מקומות, והכתב הוא ישרן נושן.

ע"י א' אלהים אשר חוצאתי אתכם טארץ מצרים לחיות לכם לאלהים אני יה[וה] אלהים: אמת. אמת ויציב ונכון וקים וישר ונאמן ומוב הדבר הזה עלינו על אבותינו ועל [דורות] דורותינו ועל כל דורות וזק ישראל עבדיך על הראשונים ועל האחרונים לעולם ועד אמת שאתה הוא יהוה אלהינו ואלהי [אבותינו] לעולם ועד אתה הוא מלכינו ומלך אבותינו אתה לעם ששך מהר בואלנו [כנא] לתה את אבותינו [אמת] עלם הוא ששך ועלינו נקרא באהבה ואין עוד אלהים וזלתיך: מי כס[ך] באלים יהוה מי כמוך נאדר בקדש גורא תהלות

659-654, X, J.Q.R. (1)

241-231, LIII, R.E.I. (2)

Studien z. Geschichte des jüd. Gottesdienstes (3) וגם במאמשריט כרך

ניח ע"י 599-586 446-426

Hebrew Union College Annual, כרך ב', 338-269, ולפאטר זה אני מרטו בכל

הצינוים הבאים בשם: מאן.

JQR, XVI, n. s. 43-1, 170-127 ועייש ע"י 130. קטע שני. כמעט שלם.

נחפרס ע"י מאן. HUCA שם ע"י 306.

קושה פלא: מי כס[וד] וי[נע]ש[ה] כ[מ]עש[י]ך מגדל ישועות ועשה נסים ונפלאות ואין רום[ה] לך זה צור יש[ע]ינו פצו פה ואמרו יהוה מלכינו ומלך אבותינו מלך 10 אל חי וקים שטך הגדול וזכרך ימלך עלינו יהוה ישעינו וכחוב גאלינו יהוה צבאות שמו קדוש ישראל. ברוך אתה יהוה אלהינו מלך צור ישראל וגואלו⁽¹⁾ אמן. יהוה שפתי תפתח ופי יגיד ת[ה]לת[י]ך: יהיו לרצון⁽²⁾ אמרי פי והניון לבי לפניך יהוה צורי וגואלי [ברוך] אתה יהוה אל[הינו] ואלהי אבותינו אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב האל הגדול הנכבד והנורא אל עליון קונה שמים וארץ⁽³⁾ 15 מגיננו [מנן] אבותינו מכטחנו בכל דור ודור לא⁽⁴⁾ יבושו לעולם קוויך ברוך אתה יהוה סגן אברהם אתה נכבד משפיל גאים חזק לדון [קריצ]ים חי לעלמים מקים [מתים] משיב תרוח ומוריד הגשם בכלל היים ומחיה המתים בהרף עין ישועה לנו טעמית ברוך אתה יהוה מחיה המתים קדוש אתה⁽⁵⁾ וגורא שמך ואין לנו א[לה]ם בלעדריך ברוך אתה יהוה האל הקדוש אבינו חביבנו⁽⁶⁾ 20 דעה לתלמוד תורתך... עינינו לשמור מצותיך ברוך אתה יהוה חונן הדעת השיב[נו] יהוה אלהינו לתורתך⁽⁷⁾ ונשובה חדש ימינו בקדם. ברוך אתה יהוה הרוצה בתשובה סלת לנו אבינו כי חטאנו לך טח והעבר פשעינו סגור עיניך כי רבים רחמך ברוך אתה יהוה הטובה לסלח ראה בעניינו ורובה ריבנו גאלינו מתה [למען שטך] ברוך אתה יהוה גואל ישראל רפאנו יהוה אלהינו ממכאבינו ודבר⁽⁸⁾ 25 ... יגון ואנחת הסר מלפנינו ותעלה לנו רפאות לס[מכאבינו] תעלה למכחינו ברוך [אתה] יהוה

(1) כנגוד למנהג בכל הנזכר ע"י רבא בפסחים ק"ו ב': ק"ש והלל גאל ישראל ואילו ר' יהושע בן לוי אומר צריך לחזק כולן וצריך לומר צור ישראל וגואלו, ירושלמי ברכות פ"א ה"ש, ועל עניינה אמן אחר ברכה זו ע"י מאן שם 312, וע"י ר"ל גינצברג, פירושים וחידושים לירושלמי, ח"א עמ' 217.

(2) מעניין קביעת מסוק זה בתחלת התפלה, כנגוד לדברי ר' יוחנן (ברכות פ"ב ב'): בתחלה הוא אומר ה' שפתי תפתח ולבסוף הוא אומר יהוה לרצון אמרי פי, וגם אח"כ נאמר שם שתקנתו רבנן לאחר יח ברכות, בקצת שפרסם שכבר בא מסוק זה בסוף, אבל בירושלמי ברכות פ"ד ה"ג נאמר שר' יודן אמר תרויחון קומי צלותיח, וע"י גינצברג, שם ח"ג, 339.

(3) ע"י מדרש תהלים פ"ט: אין לך לחוסף על משכע ששבעו חכמים בברכות מנין מטשה רבינו שאמר חל הגדול הנכבד והנורא אוסיפו עליהן ששבעו של אברהם אבינו לאל עליון קונה שמים וארץ, שלש תהלים האחרונות אינן אלא לפי מנהג א"י.

(4) ליחא בקפע שכמר.

(5) שכמר: ומדין עריצים חי עולמים... כהרף עין ישועה לנו תצמיח. בקצעים אחרים: לדון, וכ"ה בסג"ש ג"ה 438.

(6) גוסה ברכה זו הרגיל אצלנו בריה וייב נאמר בא"י בכל יום, ונזכר בספרי פיסקא שמי"ג.

(7) שכמר: חנינו אבינו דיעה סאתך ובינה ותשכל בתורתך.

(8) אצל שכמר ומאן 306: אליך ונשובה חדש וכו' ונופתחני עיקר, כי אין אומרים ברכה פסוק כמו שהוא בלי תוספת וגרעון, וע"י גינצברג, פירושים וחידושים לירושלמי, ח"א עמ' 201.

(9) מאן: מסכאוב לכינו יגון ואנחת ודבר העבר ממנו ותעלה רפואה למכחינו: שכמר, ויגון ואנחת העבר ממנו.

עמ' ב' רופא חולי עמי [ישראל] ברוך עלינו יהוה] אלהינו השנה הזאת לטוב ככל מיני תבואתה
 וקרב לנו מהרה שנת גאולתנו ותן... וכמר וטל ברצון על פני הארסה ושבע עולמך
 סברותיך ברוך אתה יהוה [מברך ה] שנים תקע בשופר גדול לחירותינו ושא גם לקבץ
 גליותינו ברוך אתה יהוה מקבץ נרחי עמי ישראל חשיבה שופטנו ככראשונה
 5 ויועצנו ככתחלה וחמלך¹ עלינו אתה לבדך הושיענו² למען שמך ברוך אתה [יהוה]
 אהב המשפט למשמרים אל תחילת קוה אם לא ישובו לחורתך³ הנצרים וחמינים
 כרגע יאברו יסחו מספר חיים ועם צדיקים אל יכתבו ברוך אתה יהוה מכניע
 זדים על גירי הצדק יסחו רחמין ושלם לנו שכר טוב בזכות עשי רצונך⁴ ברוך אתה
 יהוה מבטח לצדיקים⁵ רחם עלינו יהוה אלהינו ברחמין הרבים על ישראל עסק
 10 על ירושלים עירך על ציון משכן [כבודך] על מלכות בן דוד משיח בנה ביתך
 ושכלל היכלך ברוך אתה יהוה אלהי דוד בונה ירושלים⁶ שמע בקולנו ושמע
 תפלתנו ורחם עלינו ועשה מהרה בקשתנו כי אל חנון ורחום אתה ברוך אתה
 יהוה שמע תפלה רצה יהוה אלהינו ושכון לציון⁷ יעבודך עבדך בירושלים
 נשתחוה לך. ואן אחפך ראם שחר יקול⁸ אנא אלהינו ואלהי אבותינו יעלה
 15 זיבוא ויראה יגיע וישמע ויעשה... זכרוננו ופקדוננו [זכרון עסך] עירך
 מקדשך היכלך מעונך נאוך כל ים.. אלהינו ביום ראש חח[ורש הזה] לרחם
 עלינו כו ולתושיענו כן א[ל]יך ענינו [כי אל] חנון ורחום אתה....
 ותרצנו ברוך אתה יהוה שאותך לבדך נעבד⁹ כודים [אנחנו לך אתה הוא]
 יהוה אלהינו ואלהי אבותינו על כל [טובות החסד] והרחמים [שנשלחנו ושקשית] עמנו
 20 ועם אבותינו מלפנינו כן עשה [עמנו. . . . . ואם] אמרנו
 סטה רגלנו חסדך יהוה לעולם הוא אלהינו לגנצ ברוך אתה יהוה הטוב לך
 לחירות¹⁰ שים את שלומך על [ישראל] עמך על עירך ועל מקדשך [ברכם] כלם כאחד

(1) גם בנוסח ברכה זו יש כמה שינויים אצל שכסר ומאן.

(2) אצל מאן חסר מכאן ואילך, ואצל שכסר יש עד הושיענו.

(3) וכיה אצל מאן, ואצל שכסר לוחא.

(4) שכסר: ותן לנו... עם עושי רצונך: מאן: תן לנו ולהם..., ועיי' גינצברג, ח"א עמ' 334 ואילך.

(5) ירושלמי ברכות פ"ב ה"ד: והני עלה כולל של מינים ושל רשעים במכניע זדים ושל גרים ושל זקנים במבטח לצדיקים ושל דוד בנונה ירושלם, ועיי' גם תוספתא ברכות סוף פ"ג.

(6) זהו אחד הסיסמים הסובתקים של הנוסח הא"י, וכבר האריכו כזה ראשונים ואחרונים ועיי' משיח ר"ל גינצברג לאחרונה, ח"ג עמ' 277—278, וח"א ע' 278, שינויים ניכרים אצל מאן ושכסר.

(7) שכסר: בציון (ועיי' גם להלן עמ' 126[11]), וכיה בכסה קטעים מן הגניזה, אבל בקצתם: לציון (ועבדך עבדך בירושלם ברוך... מאן: ושכון בציון כמאז מחרת יעבודך עבדך ובירושלים... כפסיקתא דרב כהנא קנ"ח ב: ושכון בציון עירך יעבודך בניך בירושלם, ועיי' בויקרא רבה פ"ד ז' ב, ועיי' להלן גם עמ' 128[13] ועמ' 129[14]).

(8) = ואם חל ראש חורש יאמר.

(9) גם בזה יש נוסחאות שונות, שאותך גירא ונעבד (וכ"ה בירושלמי יומא פ"ו פ"א) שאותך לבדך ביראה נעבד, ועיי' אשכול, הוצ' הצב"א ח"א עמ' 20 והוצ' אלכס עמ' 27—28 ובהערות שם.

(10) וכיה בירושלמי יומא, שם.

ברוך אתה יהוה עושה השלום¹ אתה [הוא יהוה לב] דרך אתה עשית את [השמים]
שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם [ואתה מתיה את
כולם] וצבא השמים לך משתהווים..... האלהים אשר [בחרת באברהם
והוצאתו] מאור כשרים ושבת [שמו א] ברתם ומצאת את [לכבו נאמן לפניך]
[כן יהי רצון] מלפניך יהוה אלהינו ואלהי אבותינו אלהי² אב...
ב

תקטע השני הוא כן ז' דפים נייר. בכל עמוד מ"ו שורות. מתחיל כהורו
ליו קראו בשמו הודיעו בעמים עלילותיו וממשיך עד ברוך יי אלהי ישראל מן
העולם ועד העולם ויאמרו כל העם אמן והלל ליו. ותיכף אחרי זה מתחיל
בנשמה (רף ב' ע"א), בנוסח קרוב לזה שלפנינו:

מציל עני מחוק מסנו עני ואביון מנולו שוקת עניים אתה חשטע צעקת
הדל תקשיב וחושיע ככתוב כי שומע אל אביונים יי ואת אסיריו לא בזה וכתוב
כי לא בזה ולא שקץ ענות עני ולא הסתיר פניו מסנו וכשועו אליו שומע [וכתוב
תאות עניים שמעת יי תכין לבם תקשיב אזניך וכתוב מי ימלל נכורות יי ישימע
כל תהלתו] וכתוב רגנו צדיקים כיוי לישרים נאות תהלה כפי ישרים תתרום
ובדברי צדיקים תתברך ובלשון כל חסידים תתקדש ובעדת קדושים תתהלל במקהלות
רבבות עמך כל בית ישראל נחלתך יאמן יחד יגדל ישחבח לעד מליכנו האל
המלך הגדול והקדוש בשמים ובארץ... ברוך אתה יי אלהינו מלך גדול
התשכחות אל רב ההודאות אדון על כל המעשים הבורח בשירה
ובזמרה מלך חי לעד וקיים לעולמים: ויושע יי ביום ההוא את ישראל...
וכמשה עבדו: אז ישיר משה... ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך חים: ותקח מרים
הנביאה אחות אהרן... כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני
יי רופאיך: רפאני יי וארפא הושיעני ואושעה כי תהלתי אתה: כי הנה אל
ישועתי אבטח ולא אפחד כי עזי וזמרת. יה יי ויהי לי לישועה: ושאתם סים
בששון מסעיני הישועה: ... לא תבושו ולא תכלמו עד עולמי עד: כי ליוי הסלוחה
ומושל בנוים ועלו מושיעים בהר ציון... והיה יי למלך על כל הארץ ביום ההוא
יתיה יי אחר ושמו אחר: אחר אלהינו גדול אדונינו קדוש ונורא שמו לעולם ועד:
ויברכו שם כבודך ומרומם על ברכת ותהלה: יהי שם יי מבורך מעתה ועד עולם
מסורה שמש עד מכואו מהולל שם יי:

והוא רחום יכפר עון ולא ישחית וזרבה להשיב אפו ולא יעיר כל חמתו:
ויי הושיעה המלך יענינו ביום קראנו:

ואן כאן תם עשרה רגאל וסא זאד יקול קדיש דאורייתא והו הדא³ יתגדל
ויתקדש... ויצטח פורקניה ויקרב משיחית ויפרוק עמיה ברחמיה בחייכון
ובזימיון... לעילא לעילא מכל ברכתא... ואמרו אמן: רבנן⁴ ברכו את יי המבורך.

(1) כדרך שאנו רגילים לפנים רק בעשרת ימי תשובה. וכיה כווקרא רבה פ"ט ובמדרש
תהלים פכ"ט.

(2) את ההמשך אצל שכפר וסאן: שתקרבנו וכלל ישראל עמך לרצונך ליראתך
לאהבתך לתורתך ליושעתך ולעשות רצונך כרצונך אמן.

(3) = ואם היו שם אנשים ויותר יאמר קדיש דאורייתא והוא זה. קדיש דאורייתא בנגוד
לקדיש דרבנן, אבל לא מצאתי שם זה במקום אחר.

(4) "המנהג בארץ הצבי מרבות העם ומתיה אומרים רבנן ברכו את ה' המבורך, וחישתי
בספרי דבי רב ולא מצאתי מי שחביו זה, ואולי הוא נמלט רשותי" (ראיה אוראדי, השומר אמת,
דף כ"א ע"ב). ועיי גפ גנזי פרס ומדי עמ' 26.

אחר כך באה ברכת יוצר עד: אשר משרתיו אלף אלפי עומדים ברום עולם ובשמיים... את הסנהג להגיד והוא רחום לפני הקדיש שלפני תפלת יוצר נמצא גם בקטע שפרסם מאן (שם עמ' 273) מכת"י קמברידג' (והוא אינו מסודר רמ"ג כמו שחשב מאן). ומשם יוצא שעד ישתבח, ועד בכלל, היה אחד מן תקלה קורא לפני תקלה, והתון קם אחרי זה ופותח בותא רחום: ויקום שליח צבור ויפתח והוא רחום יכפר עון כל אלפואסיק ויגבון גמיע אלצבור כדלך, ויקול יתגרל ויתקדש... ועי' בסדר רמ"ג עמ' כ"ה. שגם לפני מנחת אסרו והוא רחום, ובתשובת הרשב"ש סי' כ' שהובאה שם בהערה. והנה כבר רב האייגאון בתשובתו הידועה בס' חסיס דעים סי' קי"ט מעיר: הללו אומרים והוא רחום בברכת יוצר והללו אין אומרים¹.

שירת תים באה אחרי ישתבח, וזה בתתאם לסדר רמ"ג. אחרי ישתבח כותב רמ"ג: ויש נוהגים לקרוא אחר כך ויושע ה' ביום ההוא כל הפרשה עד כי אני ה' רופאך, ואף על פי שזה יפה אין בו חיוב או הכרח². וברמב"ם הל' תפלה פ"ו הי"ג: יש מקומות שנהגו בהן לקרות בכל יום אחר שטברכין ישתבח שירת תים... ויש מקומות שקורין שירת תאזינה, ויש יחידים שקורין שתי השירות, הכל לפי הסנהג. ואף במנהג פרס קורין ויושע אחרי נשמת³.

תסות שאין אנו מוצאים בו יהי כבוד וששת המסורים שאח"ז. אמנם במסכת סופרים ריש פי"ח נראה שיהי כבוד לא נהגו לומר בכל יום רק בראש חודש, אבל נזכרו שם ששת המסורים של כל יום. ואשר לנשמת הנה בברכות נ"ט כ' הובאה בשם ר' יוחנן כתפלת הוריה על הגשמים. בקטע שפרסם מאן (שם עמ' 325) הובאה בחלקת, מאילו פינו מלא שירה כיס, בתפלת שחרית של כל יום, ומיד אחרי ויברך דוד. ואולם בקטע אחר (שם עמ' 279) באה הפסקא מאילו פינו מלא ואיך אחרי, יהללך ה' אלהינו על כל מעשיך, הנאמר תיכף אחרי ויברך דוד. היו איפוא כזה מנהגות שונים.

קטע זה הנמצא בירי הובא דומני מפרס, אבל אין זה מנהג פרס, כפי שאפשר לראות מן הנוסח שהובא ע"י אדלר בגנוי פרס ומדי עמ' 29.

הקטע השלישי, כ"י אנטונין מס' 993, דומה לאותם שני הקטעים שפרסם מאן בעמ' 277-279, אלא שזה שלפנינו הוא שלם יותר ואפשר לעמוד ממנו על כל סדר התפלה. מתכרך גם כן שמאן הפך את הסדר והקדים את המאוחר ואיחר את המוקדם. יש גם שינויי נוסחא מעניינים לפעמים. מקטע זה אין לפני צילום רק העתקה. יש בו 4 דפים קלף, כתב מרובע ישן, בכל עמוד י"ח או י"ט שורות.

[דף א' ע"א] דבר עון ואל תרגל בלשוני רמיייה ואל תצריכני אלהי לירי מתנת כשר ודם⁴ שמתנתם טעונה ותרפתם טרובה הט לבי לתורחך ותורחך

(1) ועי' משיכ דיר צימלס בקובץ רמ"ג (ירושלם חש"ג) עמ' תקל"ט ותקפ"ב.

(2) סדר רמ"ג עמ' ל"ה, ועי' במקורות המצוינים שם בהערה.

(3) אדלר, גנוי פרס ומדי, 29. ועי' גם, מספרות הגאונים עמ' 83.

(4) על ברכות השחר של בני א"י עי' משיכ ר"ל גינצברג בפירושים והירושים

תחא שיחתה. רבון כל העולמים לא הצא עלי גזרת מות לא ביום הזה ולא בשנה הזאת ואם יתגרמו עונותי ויצאה עלי גזרת מות ביום הזה או בשנה הזאת תחא מיחתי עם יציאת נפשי כפרת על כל עונותי לעתיד לבוא שאתה אלהי סתיה חסמים ומלפניך חיים ומרפא ככת' חיים וחסד עשית עמדי ופקודתך שמרת רוחי ברוך אתה יי סתיה חסמים¹) אהישה מפלט לי מרוח סועה ומסער אל יכוש בי קיץ יי' אלהים צבאות אל יכלמו בי מבקשך יי' אלהי ישראל: רוסמני חכמני חזקני ברכני אסצני טהרני רפאני יי' אלהי שמע קולי וזוקף קרני על אויבי אב הרחמן הביני דעה חכמני תושיה הלעימני לקח טוב הטריפני לחם חוקי ותן תורתך בלבי אקראך אל ותעניני ותשמע ותקשיב ותמלח ותמחול ותכפר לעונותינו ולעונות אבותינו ולעונות עמך ישראל (עמ' כ') ברחמים ככ' הטח אלהי אונך ושמע פקח עיניך וראה שוממותינו והקיר אשר נקרא שםך עליה כי לא על צדקותינו אנחנו מפילים תחנונינו לפניך כי על רחמך הרבים יי' שמעה יי' מלחה יי' הקשיבה ועשה אל תאחר למענך אלהי כי שםך נקרא על עירך ועל עמך. ונא יחי רצון אמרי פי והניין לבי לפניך יי' צורי וגואלי צורי בעולם הזה וגואלי לעולם הבא²). כן יחי רצון ורחמים מלפניך יי' אלהינו ואלהי אבותינו שתצילנו ותשמרנו ותושיענו ות...נו ותמלטנו מן השעות הרעות ומן השמועות הקשות ומפגע רע ומעין רעה ומיצר הרע ומשנאת הבריות ומשטן המשחית ומכל מעשים הרעים ומכני אדם הרעים ומחלומות ומגזירות הקשות מרברי תהפוכות ומן השעות הרעות הקשות החצופות המתחדשות המתרגשות היוצאות לבוא לעולם יי' צבאות עמנו משגב לנו אלהי יעקב סלה³): ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם אשר בראת אותי אדם ולא בהמה איש ולא אשה זכר ולא נקבה (רף ב' ע"א) ישראל ולא גוי⁴) מהול ולא ערל חפשי ולא עבד טהור ולא טמא: כן יחי רצון מלפניך יי' אלהינו ואלהי אבותינו שתתן חלקנו כתורתך ועם עושה רצונך אמן. ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם אשר ברא את האדם הראשון בדמותו בצלמו⁵) יי' הצילה נפשי משפת שקר מלשון ריב. כן יחי רצון ורחמים מלפניך יי' אלהינו ואלהי אבותינו שתבנה עירך בימינו ותכונן היכלך בשנינו ותנחמנו בתוכו ותשמחנו בכנינו בקרוב כאשר אמרת והבטחתנו ברוך אתה יי' הבונה ברחמיו את ירושלים אמן. כן יחי רצון ורחמים מלפניך יי' אלהינו ואלהי אבותינו שתהפוך את כל החלומות הרעים שחלמנו⁶) וכל החלומות שחלמו אחרים עלינו לרצון לטובה לרפואה לברכה לחיים לשלום כשם שהפכת את קללת בלעם לברכה ואת מי מרת על ידי משה וחמים הרעים על ידי אלישע כן תהפוך את כל החלומות הרעים שחלמו אחרים עלינו לרצון לטובה

(1) וכיה טפורש בירושלמי ברכות ס"ד ה"ב: הניעור משנתו צ"ל כאי סתיה חסמים, ועי'

מרי תהלים פ"ו.

(2) מדרש תהלים סוף פ"ט.

(3) עי' ירושלמי ברכות פ"ח: לעולם אל יהא הפסוק הזה זו מספר יי' צבאות עמנו

משגב לנו אלהי יעקב סלה... ר' חזקיה בשם ר' אבהו יחיר מלפניך ה' אויב שתצילנו משעות

חצופות...

(4) מוסלמי אף שהוא מהול, ואח"כ מהול ולא ערל=נוצרי.

(5) על ברכת זו ועל הקדמות לה עי' משי"ב גינצברג שם עמ' 229.

(6) בקטע אחר: בין כלילות חזת בין כלילות אחרות.

לרפואה לנאולה [ע"ב] לברכה לחיים ולשלום לששון ולשמחה לשם ולתהלה לכבוד ולתפארת. ועל הכל יי' אלהינו אנהנו מודים לך ומברכים לשם קדשך חמיר נצח לעולם ועד אמן. יערב עליו שיחי אנכי אשמה ביי' ובחסדך תצמית אויבי והאבדת כל צוררי נפשי כי אני עבדך השמיטני בבקר הסדר כי בך בטחתי חודיעני דרך זו אלך כי אליך נשאתי נפשי הקשיבה לקול שועי מלכי ואלהי כי אליך אתפלל יי' בקר תשמע קולי בקר אערך לך ואצפה ואני אליך יי' ישועתי ובבקר תפלתי תקדךך עשה עמי אות למובה ויראו שונאי ויבושו כי אתה יי' עזרתני ונחמתני ליי' הישועה על עמך ברכתך סלה הושיעה את עמך וברך את נחלתך ורעם ונשאם עד העולם ואנחנו עמך וצאן מרעיתך נודה לך לעולם לדור ודור נספר תהלתך. תהלה יי' ירבר פי ויברך כל בשר קדשו לעולם ועד: יי' צבאות אשרי אדם בוטח בך כאלהים נעשה חיל והוא יבוס צרינו. ברוך אתה יי' העושה רצון יראיו אמן. לדור ברוך יי' צורי [דף ג' ע"א] ... (כל המזמור עד הסוף). תהלה לדור ארוטמן אלהי המלך ואברכה שמך לעולם ועד ותמאמה תם תקול⁽¹⁾ הללויה הללי נפשי [ע"ב] [ותם]אמה תם תקול הללויה הללו אל בקדשו ... (כל המזמור) ... כל הנשמה תהלל יה הללויה. יהללך יי' אלהינו כל מעשיך וחסידך יודו ויברכו את שמך על שירי דוד בן ישי עבדך יתרוטם שמך מלכנו לעולם ועד יתפאר זכרך בכל דור ודור לנצח נצחים ברוך אתה יי' האל המלך המהולל המשובח המפואר המרום הנאמן המעולה המקדש המיוחד כפי עליונים וכפי תחתונים וכפי כל הנשמות מלך נאמן אל חי זקים שמך וזכרך ומלכותך בכל דור ודור לנצח נצחים ברוך אתה יי' מהולל ברוב חשבחות אמן. תם תקול תהלה מלך כפי כל קדושים בישרי⁽²⁾ לבב ובקרב ישרים חתרוטם מלכינו במקהלות ישראל עמך יתפאר שמך וזכרך מלך מלכים לנצח נצחים ומרוטם שמך מלכינו על כל ברכה ותהלה ככ' [דף ד' ע"א] ויברכו שם כבודך ומרוטם על כל ברכה ותהלה ונא' וירוסמוהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו במקהלות ברכו אלהים יי' מסקור ישראל ברוך אתה יי' מהולל כת שבחות אמן. תם תקול יהי יי' אלהינו עמנו כאשר היה עם אבותינו אל יעובנו ואל ימשנו להשיב לבבנו אליהם ללכת בכל דרכיו ולשטר מצותיו וחקיו ומשפטיו אשר צוה את אבותינו ויתיו דברי אלה אשר התחננתי לפני יי' קרובים אל יי' אלהינו יומם ולילה לעשות משפט עבדו ומשפט עמו ישראל דבר יום כימו למען רעת כל עמי הארץ כי יי' הוא האלהים אין עוד: יהי שם יי' מבורך כמא כתבנא צלואה באלגדא⁽³⁾ יהי כבוד יי' לעולם ישמה יי' במעשיו יהי שם יי' מבורך מעתה ועד עולם סמורה שמש עד מבוא מהולל שם יי' רם על כל גוים יי' על השמים כבודו ישמה ישראל בעושי בני ציון יגילו במלכם ימלך יי' לעולם אלתיק ציון לדור ודור הללויה ברוך יי' אלהים אלהי ישראל עושה נפלאות גדולות לבדו וברוך שם כבודו לעולם וימלא כבודו את כל הארץ [עמ' ב'] אמן ואמן. תם יקול בעד⁽⁴⁾ הודו ליי' קראו בשמו חודיעו

(1) ותסיים אחר כך תאמר... ותסיים. אחר כך תאמר...

(2) וישירי?

(3) כמו שכתבנו את התפלה בשחרית. לכאורה אין רמז זה מובן.

4 אחר כך תאמר אחרי זה. והנה בסריג נזכרה אמירת חודו דק בשבת ולא בחול, וכן משמע טאבורתם שלא אמרו חודו בכל יום, ותסיים הנשכים אחרי רס"ג ותרמכ"ם אינם אומרים חודו כלל, אבל במחזור ויפרי מוכיח חודו גם בהפילת החול, וראו שם.

בעמים עלילותיו... (כל חפסוקים כמו לפנינו, והקטע סמיים במלים: שאו מנחה ובאו לפניו השתחוו).

ד.

כתי אנמונין מס' 995, 4 דפים קלף. העתקה מחמשת העמודים הראשונים שלח לי ה' שולמן לפני שנים רבות. בין דף ב' לדף ג' חסר דף או דפים. מה שלפני ברוך שאמר הוא כנראה חלק מן הזמירות ולא מן התחנונים שאחרי שמע. חברכה. אשר בחר בעדרי צאנו אינה ידועה לי מסקום אחר, והיא כנראה במקום ברכת התורה שאנו מכריזין בכל שחרית. אחר כך אנו מוצאים פסוק ראשון של שמע, כרי שלא לאחר זמנה של קיש. אחרי זה. אחד אלהינו וכו' שאנו אומרים במנהג אשכנז בהוצאת סית (ועי' גם לעיל עמ' 119), וסדר זה בעיקרו נמצא גם בקטע מס' 3 (ע' 280, 293) שפרסם מאן.

[דף א' ע"א] חנון שמך אל ארך אפים [ש...ך] שמך יי עשה [קמנו] צדקה למענך רחם על עירך ועל... ועל מקדשך ברחמיך הרבים רחם עלינו והושיענו למען שמך הגדול אל רחום שמך ונ' ואנחנו לא נדע מה נעשה כי עליך עינינו זכור רחמיך יי וחסידיך כי מעולם הסה אל חזכר לנו עוונות ראשונים סחר יקרמונו רחמיך כי דלנו מאד קומה קורתה לנו ופרנו למען חסדיך יהי חסדיך יי עלינו כאשר יחלנו לך יי הושיעה חסדיך יענינו ביום קראינו. יהי שם יי מבורך טעמה ועד עולם כי הוא ידע יצרנו זכור כי עפר אנחנו. ברכו את יי המבורך לעולם ועד ברוך אתה יי אלהינו סלך העולם אשר בחר בעדרי צאנו והודיעם דרכי רצונו ברוך אתה יי נותן התורה תרחמן יבנה ביתו והיכלו ובקדשו במהרה [עמ' ב'] [כחינו וכחי] כל ישראל ואמרו אמן. [עושה שלום] במרומו הוא יעשה שלום [עלינו ועל] כל ישראל תפלה עליכם... יהיה עלינו ועל עמו ישראל ובנחם ציון יבנה את ירושלם אמן שמע ישראל יי אלהינו יי אחד אחד אלהינו גדול אדונו קדוש וגורא שמו לעולם ועד אתה הוא לשעבר אלתי האלהים ואתה הוא לעתיד לבוא מלך מלכי המלכים ואין עוד מלבדך אלתי ברוך אתה יי אל התודות אתה יי לעולם תשב כסאך לדור ודור אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא סועד ואתה קדוש יושב תחלות יש' ואתה יי אל חנון ורחום ארך אפים ורב חסד ואמת אתה הוא ושנותיך לא יתמו אתה הוא ראשון ואתה הוא אחרון ומכלעך אין אלהים ברוך שאמר והיה העולם [דף ב' ע"א] ברוך הוא ברוך [אומר ועושה ברוך] גזור ומקיים ברוך עושה [בראשית ברוך] טעביר אפלה ומביא אורה ברוך [אשר לו] הגדולה והגבורה ברוך מרחם על הבריות ברוך יודע נסתרות וגלויות ברוך שאין לפניו לא עולה ולא שכיחה ולא משוא פנים ולא מקה שוחד ברוך חי וקיים לנצח ברוך אשר בחר בדוד עבדו ורצה בשירו ובסורו ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם האל אב הרחמן המתולל כפי עמו משוכח ומפואר חסיד כלשון כל חסידיו ועבדיו בשירי דוד עבדך נחלך נזמך יחד ברוך אתה יי מלך מהולל בתושבחות. יהי כבוד יי לעולם ישמח יי במעשיו יהי שם יי מבורך טעמה ועד עולם במזרח שמש ועד מבוא [מהולל שם יי רם על כל] גוים יי על חשמים [כבודו מי כ] יי אלהינו המנבית לשבת [חשפילי] לראות כשמים וכאין... [פסוקים שונים, ודף ב' סמיים: כי אתה יי טוב ושלח ורב חסד לכל קוראין כי אל רחום...]. בין דף ב' לדף ג' חסר. ודף ג' מתחיל בסוף ברכת אהבה: בעמו יש' אמן תלם תקול שמע

ישראל יי' אלהינו יי' אחד א ל י אני (יי' אלהים) אמת. הקטע מוצאן איפוא מארץ שבה דברו חיתודים ערביה).

ה.

בקטע זה, כתי' מוצרי בקחורא, P. 95, יש ששה דפים, והם קרועים ובלויים. לצערי לא נשמרה בידי העתקה שלמה רק מנ' הדפים האחרונים שיש בהם תפלת ערבית לחול, ואחרי פטירתו של מוצרי ז"ל אין עתה שום נישת למישהו לאוסף קטעי הנניח שהיו ברשותו. בדפים הראשונים יש נוסח התפלה לשחרית, והוא מתחיל: בונה ירושלים יי' נדחי ישראל יכנס. ברוך יי' לעולם אמן ואמן יהי רצון ורחמים מלפני יי' אלהינו ואליה אבותינו שיהא חלקינו עם חלקו של אברהם אבינו ושיכנה בית המקדש בימינו ברוך הוא לעולם אמן ואמן. ברוך אלהינו ברוך אדוננו וכו' ובדף ב' ע"א: ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם אשר בחר בדוד עבדו... ורצה בתהלתו ובשירי קדשו... (והובאה עיי' קריקסאני, בפרק שיצא עיי' הרכבי, עמ' 286: ומע הלא פאנהם יקולון פי אבתא צאלתהם אשר בחר בדוד עבדו ורצה בשירי קדשו וסאיר אלקול...).

[דף ד' א'] (וטלפנים¹) רציתו בנו תורה ומצוות / למדתה אותנו על כן כשכבנו ובקומונו / נשיח בחוקיך ולא נסור ממצותיך / כי אתה יי' אלהינו אהבתנו בר' אתה / יי' אותך את ישראל: שמע ישראל: / אלי אבר קריאת שמע²): / אמת אמונת נכון וקיים אלי אברהם³). / אתה הכיתה כל בכור בארץ מצרים / מכבוד אדם עד בכור בחמה ובאלהים / [שפטם] עשית ועל אודות ישראל / [עמך] ונחלתך ים סוף כקעתה לפני / [אבותינו] ותעבירנו כתוכה בחרבה / [והם] היו להם חומה מימין / [ומשמאלם] ואת רודפי עמך טבעת / [ע"ב] כים אחד מהם לא נותר שם שוררו / לך שירת שבתו לך משה אהרן וכו' / ואבותינו על ים סוף ברכוך גדלך / נצחוך פארוך רוממוך ענו כולם / כשמחה רבה מי כמכת באלים יי' / מי כמכת נאדר בקדש גורא תהלות / עושה פלא: מלכותך קבלו עליהם / ועל זרעם לכן ברצון ענו ואמרו [יי'] / מלך יי' מלך יי' ימלך לעולם ועד / מלך עלינו יי' אלהינו כבודך [והופע] / עלינו בהדר גאון עורך מלכות מלכות / כל עולמים וממשלתך בכל [דור] / אתה הו' ראשון אתה הוא אחרון / ומלך עריך אין אלהים... [דף ה' א'] יי' אלהינו בישועתך ככתוב גואלינו יי' / צבאות שמו קדוש ישראל בר' אתה / יי' צור ישראל וגואלו: / השכיבנו יי' / אלהינו בשלום ותעמידנו מלכינו / לשלום פרום עלינו סוכת שלומך / מן היום ועד העולם ככתוב בתורתך / ונתתי שלום בארץ ושכבתם ואין / מחיר והשכתי חיה רעה מן הארץ / והרב לא תעבור בארצכם אם / תשכב לא תפחד ושכבת וערכת / [שנתך] אני שכבתי ואישנה הקיצותי / [כי יי' ים] מכני. הבה לנו עורת מצר / [ושואת] שועת אדם באלהים / [נעשת] חיל והוא יבוס צרינו / אמרו בלבבכם על משכבכם ודכו מלה / זכחו וזכתי צדק וכטתו אל יי' בשלום / יחדו אשכבה ואישן כי אתה יי' לבדך / לבטח תושיבני כי אתה יי'

(1) השוח סאן 307.

(2) עד סוף קריאת שמע.

(3) עד סופה.

פורס סוכת / שלום עלינו ועל עמו ישראל מנחם ציון / וכוונת את
 ירושלים, יי' מלך יי' מלך יי' / ימלך לעולם ועד, יי' צבאות עמנו / משגב
 לנו אלחי יעקב יעקב סלח, יי' צבאות / אשרי אדם בוטח בך, יי' אדוננו סח /
 אדיר שמך בכל הארץ, יי' עז לעמו / יתן יי' יברך את עמו בשלום, אל רחום /
 שמך אל חנון שמך אל א... / ... יי' עשה עמנו חסד... / ...
 ... / על נחלתך ועל בית מקדשך שלח / לנו פדות וישועה מעמך
 ברחמיך / הרבים והושיענו למען כך הגדול / והגבור והנורא חוסה יי' על
 ישראל / עמך ואל תתן נחלתך לחרפה למשול / כם גוים למה ואסרו בעמים
 איה / אליהם, הרחמן הוא יחד לבבינו / ליראה את שמך והצילנו מכל / צרה
 אל רווחה יהי שם יי' מבורך / מסורה שמש עד מכאן: עושה / שלום במדומיו:
 אב הרחמים / ... [מה]ר שלח לנו את / ... מלך המשיח /
 ... עמך בית ישראל / ... [ויהי נועם] / יי' אליהנו
 עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו, / (עד סוף העמוד כל המסמך של יושב בסתר)

תפלת שבת שחרית ומספ

בסוד רב סעודה, עמ' קי' ועמ' קכ"ג, אנו מוצאים נוסח מיוחד לתפלת
 מעריב בליל שבת ובמוצאי שבת, השונה מן הנוסח של תפלת ימי החול. גאוני
 בכל החגגנו לכך, ולדעתם אין הדרג כברכות שלפני קריית שמע ואחריה בין ליל
 שבת ומוצאי שבת ובין ימי החול. והנה בכ"י קמברידג' T.—S. H. 5. 192. שצילום
 מסנו נמצא במכון שוקן, מצאנו נוסח מיוחד גם לשחרית של שבת, השונה משלנו.
 ובברכה האמצעית למספ באה במקום "תכנת שבת" או "למשה צוית", כנוסח
 הרמב"ם, תפלה אחרת:

מנוחתו. גאלם¹) ותנחילם דתו. דוד אק...

ב' אתה י' יוצר המאורות. המאורות...)

ובירך אם הבנים שמחה. זה אלי אהלדו בשבת)

אשר נתן מנוחה. ב' אתה י' הבוחר בעמך (ישראל)

שמע ישראל י' אליהנו י' אחד ואהבת...

אמת ויציב. חבורה כנגד חבורה. מ...

כמורא. יום מנוחה ליפת וכרה. כיללם שבת...

כי לו הגדולה והגבורה. מלכות ותפארת. נתן...

סלח ערכו עתירה. עוז לבשה עדת שחורה...

... מי כטבה באלים ה' פדות וישועה...

... מקדש חידועת²). רחמיך במח תושיב. ... ש...

... פצו פה ואסרו י' מלכינו מלך אבותינו. ש(ויי)

תשיב ממרחקים. תשמע שועתינו ממעמקים. תענינו

במנוחת שבת ופנינוקים. מבטח כל קצוי ארץ וים רחוקים

ב' אתה י' צור ישראל וגואלו. ויקף יצלי³) ש...

אלי ברוך האל הקדוש. ישמח משה במתנת חלקו כי עבר

(1) יש כאן א"ב. (2) אולי: חידועת. (3) = יעמוד ויתפלל.

נאמן קראת לו כליל תפארת בראשו נתת לו ... תו לפניך על ההוא
 סיני שני לוחות אבנים הוריד בידו וכתוב בהם שמירת שבת וכן כתוב
 בתורתך ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדרתם
 ברית עולם ונאמר ביני ובין בני ישראל [אות היא לעולם כי ששת ימים]
 עשה י' את השמים ואת הארץ וביום [השביעי שבת וינפש ולא]
 נתתו י' אלהינו לגויי הארצות ולא הנחלתו מלכנו לעובדי פסילים וגם
 [במנוחתו לא י]שכנו ערלים אלא לישראל עמך נתת מנוחתו
 [אלהינו ואל]הי אבותינו רצה במנוחתינו קדשנו בסנותך
 [ותן חלקנו בתורתך] ושם לבנו בישועתיך וזמר לבנו לעבודך
 [באמת והנחילנו בא]הבה וברצון שבתות קדשיך וישמחו כך
 [כל ישראל מקדשי ש]מך ב' אתה י' מקדש ישראל ואת יום השבת (1)
 [רצה י' אל]הינו ושכון בציון סהרה יעבודך עבדיך בירושלים
 [...] כר]חמים תחפץ בנו ותרצנו ב' י' שאותך
 [לעבדך נעבוד: סו]ף יום אלסבת
 [י' שפתי ת]פתח ופי יגיד תהילתך אלי (2) ב' האל הקדוש
 ... לעולם. מנוחת עם עולם. תהא אל עולם. שבת...
 ... אות היא לעולם ככתוב ביני ובין בני ישראל אות
 [היא ל]עולם כי ששת ימים עשה י' את השמים ואת הארץ
 [וביום] השביעי שבת וינפש זכינו י' אלהינו לבנון ביתך לקבוע
 [ג]לוחך ושם נקריב לפניך חמדיך כהלכתך ומוספין כסדרן
 [ו]את מוסף יום [השבת] הזה ככתוב בתורתך וביום השבת ...

ו.

תפלות לימי החגים

קטע של דף אחד בספרי האליאנס בפאריס, ובו סוף תפלת חג השבועות
 ומעריב לראש השנה. קטע זה והבא אחריו ישמשו תוספת לקטעים שפורסם
 אלבוגן על תפלות ימי החגים במאמטטשריפט כך גיה עמ' 433 ואילך.

[כ"י פאריס 106 IV A]

ויקם איש כמתנת ידו כברכת י' אלהיך אשר
 נתן לך. והשיאנו י' אלהינו את ברכת מועדך
 לשלום כאשר אמרת ורצית כן חברכנו מלך
 בישראל עמך בחרת ואותנו קידשת ונעשה
 לפניך את חובתינו חמדי יום וקרבן מוסף
 ב' אתה י' מקדש ישראל וחג השבועות
 ומועדי שמחה וחזונים וחרגלים ומקראי קודש
 מעריב לראש השנה
 ברכי נפשי (3) את י' המבורך ב' א' י' אלהינו מלך

(1) אך ע"י פסחים קי"ו ב', וע"ע ט"א, שם 314 וב' א' ל' ו', חריבין שנה י"ב, עמ' 98.

(2) = ער.

(3) השווה ט"א, שם 302.

העולם אשר ¹) ביום ראש חשנה כחר בשושנה.
 גם עטרם רצון כצנה. דוד ... ק אל
 אמונה ב' אתה י' המקריב ערבים.
 היום ראש חשנה וכו' יתקנו ערת מי מנה.
 זה אלי שמים וארץ קנה. השקני לנחלה
 ושמי לראש פנה. ב' אתה י'
 אוהב עמו ישראל שטע ישראל
 אמת ואמונה נכון וקיים טהורים חוקקים
 ומריקים. יום אחר יום משועים. כציר ²) יברכם
 מרקים. לענות חנה מה טוב ומה נעים.
 מלכה ינהלו אחים ורעים. נחירים בשעשועים
 סלה יראו מושיעים. עברה לרצות כיום פולג
 מים קרעים. כנילה ברנה בשמחה רבה.
 מי כמוכה באלים י' מי כמוכה נאדר בק' נורא תהילות עושח פלא
 פדות וישועה קרובה. צוה לאום חשוכה.
 קבלם בעשרת ימי תשובה. י' שמעה י' הקשיבה.
 זה צור ישענו מלכנו מלך אבותינו.
 רומם איומה. שמרם מיום נקמה. חבנה עיר
 וחומה ... תקוע בציון וירושלימה ב' אתה י'
 צור ישראל וגואלו. הפרום סוכת שלום. על
 זרע השלום. תסחר קח אדרכתו ויגלוס. י'
 עז לעמו יתן י' יברך את עמו בשלום. ב' אתה
 י' פרם סוכת שלום עלינו ועל ערת עמו ישראל
 יוצר ראש חשנה

עמ"ב

ב' אתה י' אלחינו מלך חק' אשר בראשי שנים

ה.

קטע בן דף אחד. המכיל את סוף תפלת סוסף לראש חשנה ותפלת
 מעריב לליל סוכות. אף רב מעדיה מסדר בסדורו את תפלות חג הסוכות אחרי
 תפלות ראש חשנה, ואילו את תפלות יום הכפורים הוא מסדר אחרי התפלות
 לחנוכה ולפורים.

[כ"י קמברידג' T.-S. 10. H. IIa]

לפר שני עשרונים לאיל: ועשרון אחד לכבש האחד
 לשבתת הכבשים: ושקיר קזים אחד חטאת לכפר
 עליכם: מלבד קולת החדש ומנחתה ועולת התמיד
 ומנחתה ונסכיהם כמשפטם לריח ניחח אשה לוי:
 אלחינו ואלחי אבותינו גלה כבוד מלכותך עלינו

(1) כאן מתחילה אלפא-ביתא.

(2) אולי: כביר. כינוי לקב"ה.

ותתם אלי¹) כי בישראל עמד בחרת מכל העמים מועדי
שמחה וחזנים ומקראי קדש ונעשה לפניך את
חובותינו בתמידי קרבן מוסף באי מקדש ישראל
וראשי שנים ומחדש שנים וזכרון תרועה ומועדי
שמחה וחזנים ומקראי קדש. רצה יי אליהינו ושכן
לציון ותתם אלצלאה עלי רסמך²) ...
תרחיב צלאה לילה חג הסכות³)

תבתי תקול יי מלך נאות לבש יי עז התאזר
אף חכון חבל כל חסות: ותתם אל מזמור עלי רסם כל עיר
חס תקול מזמור אלעיר והו שיר המעלות לדוד שמחתי
באמרים לי בית [יי נלך] עמדות היו רגלינו כשעריך
ירושלים, ירושלים הבנויה כעיר שכברה לה יחדו ששם
עלו שבטים שבטי יה עדות לישראל להודות לשם יי
כי שמה ישבו כמאות למשפט כמאות לבית דוד.
שאלו שלום ירושלים ישליו אתה: וחי שלום בחילך
שלום בארמנותיך למען אחי ודעי אדברה נא שלום כך:
למען בית יי אליהנו אבקשה טוב לך: ברוך אתה
יי אליהנו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו
על מצות קריית שם להמליכו עלינו בלבב שלם
וליהדו בלב טוב ובנפש חפצה⁴) ותקול⁵) מעריב
כרסמך כל לילה ותקול איצא קריית שטע עלי
רסמך ותוצלאה בשבע ברכות פארא וצלא אלי
באי האל הקדוש תקול אתה בחרת בישראל עמד מכל עם
עם זרע ישורון רציתא אלי אן תבליג אלי ותתן לנו
יי אליהנו באהבה מועדים לשמחה את יום
המנוח הזה את יום מקרא קדש הזה את יום חג
הסכות הזה לשמחה וליום טוב ולמקראי קדש ככ
בתורתך וידבר יי אל משה לאמר: דבר אל בני
ישראל לאמר בחמשה עשר יום לחדש השביעי
זה חג הסכות שבעת ימים ליי: ביום הראשון
מקרא קדש כל מלאכה עבדה לא תעשו: ולקחתם

- (1) = ותסיום עד כי בישראל עמד, היונו לסיום התפלה ולהגיד יעלה ויבוא – שכן אמרו יעלה ויבוא גם בסוף – ולהתחיל ותשיאנו ולהמשיך עד כי בישראל וכו'.
- (2) = ותסיום את התפלה לפי הסדר הרשום. סדר התפלה לילה חג הסכות התחיל תאמר יי מלך... ותסיום המזמור כרשום בכל חג, אח"כ תגיד מזמור תחג ותוא... ותאמר
- (3) = בכת"י אכספור b 131 fol. 41 Ms. Heb. e, בא סדר התפלה למעריב סוכות: שיר המעלות לדוד שמחתי... ימלך יי לעולם אלהיך ציון... והוא רחום יכפר עון וכו', ואח"כ תפלת ערבית. ועי' מאן 302. א"ס חזק חזק וזיכרא וזיכרא
- (4) את הברכה הזאת אמרו באי לפני הברכות שלפני קריית שטע גם בשחרית. ותשוח מאן 286.
- (5) = ותגיד מעריב כמנהגך כל לילה ותקרא גם כן קריית שטע כמנהגך ותגיע לשבע ברכות וכשתגיע לברוך אתה יי האל הקדוש תגיד אתה בחרת... עד שתגיע אל ותתן לנו..

לכם כיום הראשון פרי עץ הדר כפות תמרים
ענף עץ עבות וערבי נחל ושמתם לפני יי
אלהיכם שבעת ימים; וחגתם אתו חג ליי שבעת
ימים בשנה חקת עולם לדתיתכם בחדש השביעי
תחנו אותו; בסכות חשבו שבעת ימים כל האורח
בישראל ישבו בסכות; למען ידעו דרוותיכם כי
בסכות הושבתי את בני ישראל בחוצאי אתם

ט.

לחפלת יום כפורים

א. קטע מקטעי הנניח השמורים בקמברידג' בווסטמינסטר קולג',
62, III, Liturgica, שני דפים קלף, כתיבה יפה ועתיקה.
אבינו מלכינו חטאנו לפניך. אב' מל' אשמנו לפניך.¹ אב' מל' בדרנו לפניך
אב' מל' גזלנו לפניך. אב' מל' רברנו דופי לפניך. אב' מל' הקונונו לפניך. אב' מל'
והירשקנו לפניך. אב' מל' ודנו לפניך. אב' מל' חסמנו לפניך. אב' מל' טפלטנו לפניך. ...
(וכן עד הסוף)

ב. קטע פאריס IV A 183:
באיי אדיר חסלוקה² מלך על כל הארץ טקדש ישראל ואת יום צום
הכיפורים מוחל וסולח לעוונותינו ולעוונות עמו ישראל ברחמים בעבור שבו הגדול:
רצה יי אלהינו שכון בציון מהרה יעבדוך בנך בירושלים ב' שאותך ביראה
נעבוד. מורים ...

קטעים ממברכת המזון

על חנוסחאות השונות במברכת המזון ע' במחקרו הגדול של פינקלשטיין
ב-JQR, XIX, n.s. 211-251, שאסף את כולן כמעט בלי שיוה. ועי' גם מאן 332-
337. אוסף גדול של מברכות מעין שלוש וטעין ארבע, היונו ברכת המזון מפוויטח,
אסף הברמן בידועות המכון לחקר השירה העברית בירושלים, כך ה' עמ'
מחקה. הריני מביא כאן ג' קטעים חדשים, שיש בהם משחו חדש.

א. [כ"ו קמברידג' T.S. 10 H 37]
הכל ורחמיו על כל מעשיו ומשביע הכל / מאוצר מלא כל ככת' פותח את
ידך / ומשביע לכל חי רצון באיי / הון את הכל.
בקשתינו און ובארצינו / אל יהי רון ונורך על הארץ ועל המזון / באכלנו
לשבע מן המזון ככ' ואכלת ושבעת / וברכת את יי אלהיך על הארץ הטובת /
אשר נתן לך וזכור לנו מהרה את ברית / אבותינו ברוך א' יי על הארץ
ועל / המזון.

גדלך בשמים חורך על הארץ / ושמים ונחוך עין בעין ככוננך אהל יפה /
עינים הנקראה ירושלים ככתוב / בונה / ירושלים יתוה נדחי ישראל יכנס ונאם,

(1) בסדר רס"ג חסרת האיב של אשמנו לגמרי בסדר הודיו.
(2) ירושלמי ריה פ"ד ה"ז: בכל מקום עבר וחזיר אדיר הטלוקה לא יצא חוץ מן
האל הקדוש של ראש השנה ובלבד במסוף, וחשוה מאן 322-327.

שם אצמיח קרן לדוד ערכתי נר למשיחי ב... | אתה לבדך חושיענו למען שמך
ומלכותך | מלכות בית דוד תחזירה למקומה בימינו | כי לך יהוה מילחות
עינים ⁽¹⁾ | תבנה ציון עיר | קדשך תבנה בימינו ותשמחנו כה בקרוב | כאשר אמרת
וחבטתה ב' א' יי' | חבונה ברחמי את ירושלים אמן.
בימינו | ובימיכם זביטי כל עמו ישראל תבנה ציון ותכין עבודה ויבא משיח
מושיע נואל | ויפרקינו מצרינו כמאמר קדושינו קדוש | יעקב המלך החי ⁽²⁾
הרחמן הטוב והמטיב | ...

ב. [כ"י ארלר 1960]

בר' את' יי' אלתינו מל' העו' הון את העולם כלו בטוב כהמר
וברחמים נוחן לחם לכל בשר כי לעולם
חסדו עמנו ובטובו הגדול לא חסר לנו ואל'
יחסר לנו כל טוב בעבור שבו הגדול כי הוא
זן ומפרנס לכל ב' א' יי' הון את הכל: על'
ארצינו ועל נחלת אבותינו נודה לך יי' אלתינו
ארץ חסדה טובה ורחבה ברית ותורה
חיים ומזון ועל כולם אנו מודים לך ומברכים
את שמך הגדול והקדוש בר' א' יי' על הארץ
ועל המזון: רחם יי' אלתינו עלינו על ישראל
עמך ועל ירושלים עירך ועל מלכות בית
[דוד] עבדך ועל הבית הגדול והקדוש
שנקרא שמך עליו מלכות בית דוד
[מח] רח תחזיר למקומה בימינו ויבא אליהו
ומשיח בן דוד בחיינו ותבנה את ירושלים
בקרוב והעלינו לתוכה ונפוצותינו בר' א' יי'
בונה ירושלים ⁽³⁾ אמן בר' א' יי' אלתינו
מל' העו' אבינו מלכינו אדירינו קדושינו
קדוש יעקב המלך הטוב והמטיב שבכל
יום ויום הוא מטיב עמנו הוא נמלנו ותוא עתיד
יגמלנו לעד חן וחסד ורות ורחמים וכל
טוב הרחמן יפתח ליביו לתורתו הרח'
[י] צילנו מעניות הרח' יפרנסינו בכבוד
הרח' יורק שלום בינינו הרח' יפרנס
עלינו שלום תחא משמרת שלום עושה
שלום במרומוי הוא יקשה שלום עלינו
ועל כל ישראל.

(1) אולי צ"ל עינינו.

(2) כ"ה בנוס' פרס וארץ האי (אנגליה). ועי' תורתן של ראשונים ח"א עמ' 34.

(3) גינצברג, שם, ח"א עמ' 218.

ג. [כ"ו סוצרי P. 116 שני דפים נייר]

למקומה בימינו כי לך יי אלחינו מייחלות עינינו ולישועתך קוינו ואף
עלפי שאכלנו ושתינו חורבן ביתך הגדול וצער פיזור גלותנו לא שכחנו נא אל
תשכחנו לנצח כאמור אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני תדבק לשוני לחכי אם
לא אזכרכי אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי ונאמר שמחינו בבנינה
ונראה בנחמתה, כי אתה הוא בעל [עמ' ב'] הנחמות ברוך אתה יי מנחם עמו
בביתן ירושלם⁽¹⁾ אמן. ברוך אתה יי אלחינו מלך העול אבינו מלכינו מחסינו
אדירינו בוראינו גואלינו קדושינו קדוש יעקב רועינו רועה ישראל המלך הטוב
והמטיב לכל שככל יום ויום הוא מטיב עמנו הוא גמלנו הוא עתיד לגמולינו לערי
עד הן וחמד ורחמים בכל טוב [כשמים] וכארץ.⁽²⁾

הרחמן הוא ישתבח בשמים.

הרחמן הוא ...

הרחמן הוא ...

הרחמן הוא יתחדר לעולמי [עד]

הרחמן הוא יפרנמינו בכבוד

הרחמן הוא יצילנו מסיחת מלך [ונה]

הרחמן הוא יצילנו מסיחת חטופה

הרחמן הוא ישכור עול גוים סעל צוארינו

הרחמן הוא יוליכנו קומטיות לארצינו

הרחמן הוא יפתח עינינו בסמור תורתו

הרחמן הוא יפתח את לבנו בתלמוד תורתו

הרחמן הוא ישלח ברכה במעשה ידינו.

הרחמן הוא ישים בינינו ברכה וחיים

עושה שלום בסרומיו הוא יעשה שלום עלינו ועל כל עמו ישראל

(1) עיי' גינצברג, שם. שכן היו חותמין בשבת.

(2) במקום, 'בשמים' חלק והסלה ובארץ כתובה בכתב אחר. אבל עיי' פינקלשטיין, JQR 261, שלדעתו זהו נוס' רוטנא, וצ"ל; ככל שוב נהגך באלו אמן.